

ПРИПИНЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА УЧАСТЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Оскілко О. О.

Стаття присвячена розгляду підстав припинення договірних зобов'язань, участь у яких беруть військовослужбовці, за законодавством України.

Проаналізовано теоретико-практичні основи законодавства України про договір та зобов'язання. Підстави та наслідки невиконання договірних зобов'язань.

У статті зазначається, що більшість цивільно-правових зобов'язань виникають на основі договорів. Звідси виконання і припинення цих зобов'язань має здійснюватися до умов договору, які складають його зміст. Однак, цивільно-правові зобов'язання можуть виникати не лише на основі договорів, а на основі нормативних приписів.

Що стосується звичайних умов, то договір припиняється шляхом його виконання. Проте можливі й інші підстави припинення договірних зобов'язань, зокрема розірвання договору.

Визначено, що припинення договірних зобов'язань за участю військовослужбовця мають різні підстави, такі як: закінчення терміну договору, за взаємною згодою сторін, форс мажорні, передбачені законом або договором, невиконання однією зі сторін договірних зобов'язань та інші випадки.

В статті акцентовано увагу на тому, що припинення зобов'язань належним їх виконанням повинно бути однією з основних підстав у відносинах між учасниками цивільного обороту. Припинення зобов'язань є правовим наслідком дії юридичних фактів, спрямованих на припинення цивільних прав та обов'язків конкретних суб'єктів. Після настання такого юридичного факту відносини між цими суб'єктами припиняються.

Законодавство України передбачає права і обов'язки як для військовослужбовців, так і для військових органів, щоб забезпечити відповідність процедур припинення договірних зобов'язань закону та захист прав усіх сторін.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, зобов'язальні правовідносини, зобов'язання, договірні зобов'язання, припинення зобов'язань, військовослужбовці

Oskilko O. O. Termination of contractual obligations involving military personnel under the legislation of Ukraine

The article considers grounds for terminating contractual obligations involving military personnel under the legislation of Ukraine.

Theoretical and practical fundamentals of Ukrainian laws on contracts and obligations and the grounds and consequences of violating contractual obligations are analyzed.

The article notes that most civil obligations arise under contracts. Thus, the fulfillment and termination of such obligations shall be carried out according to the contract terms, which make up its content. However, civil obligations can arise not only based on contracts but also on regulatory prescriptions.

As for the usual conditions, the contract is terminated by its fulfillment. At the same time, there are other grounds for terminating contractual obligations, incl. contract break.

The author marks that termination of contractual obligations involving military personnel have different grounds, namely: expiration of the contract, by mutual agreement of the parties, force majeure provided by law or contract, non-fulfillment of contractual obligations by one of the parties, and other cases.

The article highlights that termination of obligations by their proper fulfillment should be one of the main grounds in relations between participants in civil transactions. Termination of obligations is a legal consequence of the action of legal facts aimed at terminating the civil rights and obligations of specific subjects. After the occurrence of such a legal fact, the relations between such subjects are terminated.

The legislation of Ukraine provides rights and obligations for both military personnel and military authorities to ensure compliance of procedures for terminating contractual obligations with the law and protection of the rights of all parties.

Key words: civil law, civil legislation, civil law relations, binding legal relations, obligations, contractual obligations, termination of obligations, military personnel.

Вступ. Порядок, підстави та умови припинення договірних зобов'язань, мають для цивільного обігу актуальне, а також практичне значення, так-як вони стосуються майнових прав сторін договору, а у багатьох випадках можуть спричинити для останніх негативні правові наслідки. Звичайно ж зрозуміло, що у більшості випадків сторони договорів належно виконують договірні зобов'язання. Хоча це і веде до припинення зобов'язання, проте можна назвати позитивним даний факт, оскільки за даних обставин сторони все ж таки можуть досягнути бажаного для них правового результату.

Стосовно суб'єктивних права та обов'язків учасників договірних зобов'язань, відповідно до чинного законодавства України вони діють, допоки не будуть припиненими. Строк є ключовою характеристикою та складовою змісту зобов'язання, адже будь-яке зобов'язальне відношення має свою тривалість. Дане твердження відноситься і до регулятивних відносин, і до охоронних. Щодо тривалості договірних відносин, то вона визначається сторонами у договорі, отже упродовж дії договору право кредитора та обов'язок боржника мають бути здійснені. Після спливу визначеного терміну, бо строк є суттєвою обов'язковою умовою договірного зобов'язання, договірні правовідношення припиняються. Проте слід наголосити, що сучасне законодавство збіг строку не рахує як остаточну підставу для припинення зобов'язання.

Практично всі способи припинення зобов'язань, які закріплені у главі 50 ЦК України, застосовуються для ліквідації не тільки регулятивних зобов'язальних взаємин, а й тих, що почалися від факту порушення останніх і мають охоронний зобов'язальний характер. Зокрема, охоронні правовідносини припиняються виконанням в натурі.

Найбільш прийнятним та бажаним наслідком припинення зобов'язань є результат їх належного виконання, тобто виконання взаємних прав та обов'язків, що дозволяє враховувати інтереси учасників цивільно-правових відносин. Зміст зобов'язання становить його виконання та полягає у здійсненні боржником певних дій, таких як: передачу майна, виконання робіт, сплату грошей або утримання від дій, яких кредитор має право вимагати.

Серед науковців, які приділяли увагу саме питанням припинення зобов'язальних правовідносин провідне місце належить таким як: С. М. Бервено, Т. В. Бондар, С. О. Бородовський, Н. Ю. Голубєва, О. В. Дзера, О. І. Міхно, Т. С. Ківалова, В. В. Луць, М. О. Стефанчук, Є. О. Харитонов, та інші.

Попри значну кількість вітчизняних наукових праць, спрямованих на дослідження припинення договору у цивільному праві України, проведений нами аналіз новітньої судової практики окреслює нові завдання для юридичної науки.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з розуміння зобов'язання як правовідношення, у якому стороні договору належить юридичний обов'язок вчинити певну дію на користь іншої сторони договору (або ж утриматися від її вчинення), а також і право однієї сторони договору - отримувача послуги вимагати від іншої сторони договору - виконавця договірних зобов'язань, виконання таких обов'язків. Відсутність кореспондуючого праву обов'язку призводить до припинення існування між сторонами договору (наприклад кредитором та боржником) цього зобов'язання в цілому, тобто до припинення зобов'язання з підстав, визначених законом [1].

Цивільно-правові зобов'язання, у більшості своїй, виникають на підставі договорів. Як наслідок виконання таких зобов'язань здійснюється відповідно до умов договору, що складають його зміст. Отже, належне виконання зобов'язання в таких випадках зводиться до дотримання умов договору.

Водночас, цивільно-правові зобов'язання виникають й на підставі нормативних приписів (в якості прикладу можна навести ситуацію, в якій уповноважений державний орган ухвалює рішення щодо здійснення закупівлі певних товарів для державних потреб). Вказаний акт, для суб'єктів господарювання (для постачальників, що засновані на державній власності, (тобто у їх статутному фонді домінує державна власність), або для тих, які є монополістами на відповідному ринку товарів), є обов'язковим, Отже, скасування, такого акту тягне за собою припинення і цивільно-правових зобов'язань.

За звичайних умов договір припиняється шляхом його виконання. Проте можливі й інші підстави припинення договірних зобов'язань, зокрема розірвання договору. Наприклад, припинення договору найму та його окремих видів регулюються загальними положеннями про припинення зобов'язання (глава 50 ЦК України), про розірвання договорів (глава 53 ЦК України), про припинення договору найму (глава 58 ЦК України). Окремо у цьому дослідженні ми зупинимось на підставах припинення саме договору найму (оренди).

Найчастіше виникають питання, пов'язані із припиненням договірних зобов'язань при

розірванні договору. У главах 58, 59 ЦК України законодавець оперує термінами «вимагати розірвання договору» та «відмовитися від договору» [1]. Отже, питання розмежування чи тотожності цих понять залишається дискусійним.

Окремі науковці вважають, що «розірвання договору за ініціативою однієї із сторін договору та відмова від договору не тотожні». На їх думку, «різницею між відмовою від виконання договору та розірванням договору за ініціативою однієї із сторін договору є: по-перше, розірвання договору можливе лише у судовому порядку, в той час як відмова може відбутись у позасудовому порядку; по-друге, при відмові від виконання договору він припиняється з моменту отримання іншою стороною договору повідомлення про намір контрагента розірвати або змінити договір; по-третє, відповідно розірванням договір може вважатись з моменту набрання законної сили рішення суду» [2, с. 26].

Інші вчені зазначають, що «дані поняття не можна назвати тотожними, так-як конструкція відмови від договору використовується для того, щоб повернути сторони у переддоговірний стан. Окрім того, відмовитися від договору можна повністю або частково, а розірвати договір частково не можна» [3, с. 152-154].

Військова служба є особливою сферою діяльності, яка передбачає покладання на військовослужбовців великої відповідальності і обов'язків перед державою. Проте іноді виникають ситуації, коли військовослужбовець змушений припинити свої договірні зобов'язання, виходячи з різних обставин. Законодавство України містить положення, що регулюють такі випадки і встановлюють процедуру припинення договірних зобов'язань військовослужбовцями.

Припинення договірних зобов'язань за участю військовослужбовця може мати різні підстави, такі як: «закінчення терміну договору, за взаємною згодою сторін, форс мажорні, передбачені законом або договором, невиконання однією зі сторін договірних зобов'язань та інші випадки».

Військовослужбовці укладають контракти на певний термін. Після закінчення цього терміну, військовослужбовець має право вийти з військової служби і припинити свої «договірні зобов'язання». Законодавство передбачає «обов'язкове повідомлення про намір припинити службу у встановленому порядку відповідно до військового законодавства. Однак слід зауважити, що на час дії воєнного стану підстави щодо припинення

зобов'язань за контрактом мають свої особливості, що прямо передбачено законодавцем» [4].

Що ж стосується цивільного та господарського законодавства, то на практиці досить часто зустрічається коли після закінчення строку дії договору контрагент відмовляється виконувати свої зобов'язання, посилаючись на те, що вони припинилися.

Господарським кодексом України дійсно передбачено, що «строк дії господарського договору становить час, впродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору». Однак виникає питання, чи зобов'язання сторін договору, що виникли на підставі договору, на цьому припиняють свою дію в момент закінчення строку і за будь-яких умов? Відповідь є однозначною, адже законодавчо передбачено, що «закінчення строку дії господарського договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, що мало місце під час дії договору» [5].

Аналізуючи наведені правові норми доходимо висновку про те, що строк, впродовж якого діє договір не є терміном дії зобов'язання. Звідси й закінчення строку дії договору не виступає підставою для припинення визначених договором зобов'язань. Відповідно цивільного та господарського законодавства України, умовою договору є його виконання, яке проведено належним чином [1, 5]. Отже, по суті маємо, що строк має своє логічне закінчення дії, що й зазначено у договорі, проте це не припиняє зобов'язання, що виконується належним чином однією зі сторін.

У постанові Верховного Суду України від 21 грудня 2016 року у справі № 904/9212/15 суд прийшов до висновку, що «сам факт закінчення строку дії двостороннього правочину, виконання якого здійснено тільки однією стороною, не припиняє зобов'язальних правовідносин сторін та не звільняє другу сторону такого правочину від відповідальності за невиконання нею свого обов'язку» [6].

У разі виникнення серйозних медичних проблем, що перешкоджають виконанню зобов'язань, військовослужбовець може подати заяву про припинення договірних зобов'язань на підставі медичних висновків та довідок.

Припинення зобов'язання можливе і за угодою сторін договору. Варіант односторонньої відмови від виконання договірних зобов'язань не допускається. Проте сторони договорів можуть припинити зобов'язання на власний розсуд і за власним бажанням (за винятком випадків, коли в основу цивільно-правових зобов'язань покладено

нормативний припис обов'язковий для сторін договору). Водночас мотиви, щодо угоди про припинення зобов'язань значення не мають і можуть мати різноманітний характер: «втрата інтересу обох сторін договору до виконання договірних зобов'язань, звідси і до досягнення мети, що ставилася; досягнення цілей, що ставилися іншим способом; зміна економічної ситуації тощо». За взаємною згодою учасники вступають у приватні відносини і так само мають право їх припинити. Висловлюючись простими словами, ініціативи щодо припинення договірних зобов'язань повинні бути з боку обох учасників договору, а якщо їх більше, то і всіх учасників договору.

Законодавство також передбачає інші обставини, коли військовослужбовець може припинити свої договірні зобов'язання, наприклад, у разі порушення його прав, за обставин непереборної сили.

Торгово-промислова палата України «визначила «форс-мажорними» обставинами військову агресію російської федерації проти України, у зв'язку з чим по всій території України було запровадження воєнний стан, а також затвердила, що зазначені обставини з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору» [7].

За загально визнаним принципом відповідно до норм, що містяться у ЦК України (частина перша статті 617), то дія воєнного стану стосується лише питання звільнення від відповідальності у разі невиконання договірних зобов'язань, але не звільняє повністю від виконання самого зобов'язання.

Тобто, форс-мажорні обставини не відмінюють для сторони договору обов'язок з виконання договірних зобов'язань, а лише звільняє від відповідальності за порушення строків з його виконання.

Натомість, «форс-мажорні обставини можуть бути лише певною відстрочкою у виконанні договірних зобов'язань до моменту закінчення форс-мажорних обставин, в даний період до моменту припинення/скасування воєнного стану, оскільки укладений між сторонами договір є обов'язковим для них до виконання» [1,5].

У разі бажання припинити або захиститись від неналежного виконання договірних зобов'язань, військовослужбовець має право звернутися до суду і подати позовну заяву про свої наміри.

До інших підстав припинення зобов'язання можна віднести «поєднання в одній особі таких

контрагентів договору як боржника і кредитора, а у відносинах за участю фізичних осіб це може бути перехід майнових прав до спадкоємця, який був, наприклад, позикодавцем за договором позики». Зазначене вище об'єднання кредитора і боржника можливо й у відносинах за участю підприємств, організацій, установ, які перебували у договірних відносинах, та розпочали процес реорганізації шляхом приєднання або злиття.

Зарахування зустрічних вимог при припиненні зобов'язання також має місце на існування в практичному застосуванні. Наприклад, може бути ситуація, коли у відносинах між двома учасниками цивільного обороту можуть виникнути зустрічні взаємні зобов'язання. Щодо підстав їх виникнення, то вони можуть бути різноманітні. Проте фактор виникнення має важливе значення, оскільки деякі види зустрічних вимог не підлягають зарахуванню. До зарахування, як правило, належать вимоги, що виникають на основі тих же договорів. Правовим наслідком зарахування вимог є припинення правовідносин між їх учасниками. І практично рахується, що боржник виконав свої обов'язки перед кредитором. Так-як обов'язки у наведеному прикладі мають взаємний характер, то зарахування вимог пов'язується з припиненням зобов'язань з боку обох сторін. Візьмемо, для прикладу, договір поставки, відповідно якого одна із сторін повинна оплатити певну суму іншій, а остання за договором підряду виконує для першої певні роботи на цю ж суму, як наслідок вони можуть припинити взаємні зобов'язання шляхом їх зарахування. Однак припинення зобов'язань зараховуванням має певні вимоги. Необхідними умовами, щоб вимоги, які підлягають зарахуванню, були зустрічними, це коли кредитор одного зобов'язання виступив би боржником іншого зобов'язання, та навпаки - боржник першого зобов'язання став кредитором другого. Щодо вимог, то вони мають бути однорідними, тобто предметом обох зобов'язань повинні бути речі одного й того самого роду. Вимогою, яка ставиться в обов'язковому порядку, щоб термін виконання обох зобов'язань настав або визначався моментом його витребування.

Важливо зазначити, що припинення договірних зобов'язань військовослужбовцем повинно відбуватися відповідно до вимог законодавства, щоб уникнути можливих правових наслідків. Військовослужбовці повинні дотримуватися процедури, визначеної відповідними правилами і постановами для вирішення їхніх справ. В разі припинення договірних зобов'язань, військовослужбовці

можуть мати певні правові наслідки, які слід враховувати.

Договірні зобов'язання повинні бути виконані, за загальним правилом, самим боржником, якщо законом або договором не передбачено інше. Проте допускається виконання договірних зобов'язань іншими особами, у випадках і порядку, визначених законодавством. Звідси, окремі права та обов'язки, що складають зміст договірних зобов'язань, можуть переходити в порядку правонаступництва. Водночас певні договірні зобов'язання припиняються у зв'язку зі смертю фізичної особи або припиненням юридичної особи, які були учасниками договірних відносин. Смерть, є юридичним фактом, що припиняє обов'язки контрагента договору виконати договірні зобов'язання. Однак існує проблема звернення сторін договору, таких як кредитори (тобто потерпілі), з майновими вимогами щодо відшкодування шкоди у вигляді помісячних платежів до правонаступників (спадкоємців) боржника. У зазначеному випадку проблема припинення договірних зобов'язань внаслідок смерті сторони договору - боржника (фізичної особи), має практичний характер, адже, визнавши договірні зобов'язання припиненими внаслідок смерті боржника, втрачається можливість відшкодування шкоди з вартості майна її заподіювача.

Законодавство України передбачає права і обов'язки як для військовослужбовців, так і для військових органів, щоб забезпечити відповідність процедур припинення договірних зобов'язань закону та захист прав усіх сторін. У будь-якому випадку, припинення договірних зобов'язань військовослужбовцем повинно відбуватися відповідно до закону та встановлених процедур.

У разі припинення договірних зобов'язань за участю військовослужбовців, важливо забезпечити правовий захист та дотримання їхніх прав. Військовослужбовці мають право на консультацію з юристами, які спеціалізуються на військовому праві, та на захист своїх інтересів у судах або адміністративних органах.

У сучасній цивілістиці немає єдності думок з приводу співвідношення результативності окремих правових механізмів, спрямованих на припинення дії того чи іншого правовідношення. Вочевидь рівнозначними є використовувані законодавцем поняття «відмова від договору» та «відмова від виконання договору», адже важко знайти інший зміст поняття «відмова від договору», ніж як «відмова від виконання договору». Також окремі дослідники «не вбачають різниці і між використовуваними у чинному законодавстві визначеннями

«відмова від договору», «розірвання договору», «відмова від правочину», «відмова від зобов'язання», оскільки вони мають однаковий правовий результат: особа, відмовляючись від договору як правочину одночасно відмовляється і від прийнятих на себе зобов'язань, своїх прав та обов'язків за договором» [8, с. 51].

Висновки. Припинення договірних зобов'язань слід вважати правовими наслідками дії юридичних фактів, спрямованих на припинення цивільних прав та обов'язків конкретних суб'єктів договірних зобов'язань. Після настання такого юридичного факту відносини між суб'єктами договірних зобов'язань припиняються.

Кожен вид договору або кожна група договорів наділені певними винятковими особливостями, які визначають порядок та умови, а також можливість застосування того чи іншого способу припинення зобов'язань.

Водночас, договірні зобов'язання припиняються шляхом їх виконанням, якщо це виконання здійснено належним чином на засадах добросовісності, розумності та справедливості. У випадках порушення договірних зобов'язань, коли одна сторона договору не виконує, або не належним чином виконує взяті на себе зобов'язання, інша сторона договору має право захистити свої цивільні права та інтереси за допомогою способів, закріплених в законі.

Військовослужбовці як фізичні особи можуть бути як боржником так і кредитором у договірних відносинах і можуть бути залучені в якості третіх осіб. На них розповсюджується дія як цивільного так і господарського права, а також діють загальні правила щодо участі осіб у правовідносинах.

Таким чином, припинення договірних зобов'язань за участю військовослужбовців є загальним процесом, з урахуванням специфіки проходження військової служби, який потребує уважного вивчення відповідних правил і вимог законодавства. Військовослужбовці повинні бути ознайомлені зі своїми правами і обов'язками, а також процедурами припинення договірних зобов'язань.

Враховуючи всі ці аспекти, припинення договірних зобов'язань військовослужбовцями за законодавством України є регульованим і контрольованим процесом.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

2. Міхно О. І. Припинення договору за цивільним законодавством України: автореферат дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук. 12.00.03. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України. 2007. 26 с.

3. Бородовський С.О. Укладення, зміна та розірвання договору у цивільному праві України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ. 2005. 211с.

4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст.385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

5. Господарський Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст.144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

6. Про визнання грошових вимог: Ухвала від 05.08.2021р. № 904/1907/15 Верховний Суд. Касаційний господарський суд. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98789013>

7. Щодо засвідчення форс-мажорних обставин: Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022р. № 2024/02.0-7.1. URL: <https://uccci.org.ua/press-center/uccci-news/protsedura-zasvidchennia-fors-mazhornikh-obstavyn-z-28-02-2022>.

8. Бабич І.Г. Розірвання договору та принцип справедливості. *Римське право і сучасність*. Матеріали міжнародної наукової конференції. Одеса: Фенікс. 2014. С. 50-56.

*Оскілко О. О.,
orcid.org/0009-0002-3699-3246
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»*